

Pagetjänst.

I Historisk Tidskrift detta år (s. 216 ff.) står att läsa en kort anmälan av Hedvig Elisabeth Charlottas Dagbok, nionde delen, av T. T. H. Till en början gör förf. vissa uttalanden, som gälla editionsverket i dess helhet. I samband därmed berör han den kritiska granskning dagbokseditionens åttonde del underkastats i denna tidskrift, årg. 1941 (s. 165 ff.). Förf:s uttalanden sakna inte intresse. Som skolexempel på hur svårt även de mest elementära krav på noggrannhet vid utgivandet av historiska källskrifter ännu i våra dagar kunna ha att tränga igenom förtjänar möjligen följande stycke bevaras även i denna tidskrift.

Efter att ha påpekat att utg., grevinnan Cecilia af Klercker, f. Lewenhaupt, omsider fört det stora företaget i hamn, fortsätter förf.: »För den svenska publiken föreligger därmed lätt tillgänglig en källskrift av ovanlig betydelse för vårt lands politiska och kulturella historia under den gustavianska tiden och det nya statsskickets första åtta år. Väl är den svenska översättningen ej alltid fullt tillfredsställande, liksom utgivningsarbetet tyvärr över huvud taget uppvisar vissa tekniska brister, nyligen påpekade av professor Axel Brusewitz i en kritisk granskning av åttonde delen i Scandia 1942. Det förefaller dock som om dessa svagheter icke egentligen inverka på 'dagbokens' värde i dess väsentligaste egenskap, nämligen såsom en ovärderlig källa för kunskap om stämningarna och atmosfären, korteligen sagt om själva miljön, vid det svenska hovet och därmed sammanhörande kretsar under de mer än fyrtio år, som den omfattar. Så tillvida synes kritiken genom skärpan i sin ton skjuta åtskilligt över målet. Däremot är det uppenbart, att editionen icke kan tillmätas vitsord, när det gäller att i detalj fastslå vissa bestämda fakta. För en källa av denna typ står väl dock sistnämnda uppgift tillbaka för den allmänna miljöskildringen. Den forskare, som vill använda Hedvig Elisabeth Charlottas anteckningar för detaljforskning, måste således alltjämt gå till originalhandskriften, vilken numera är deponerad på Riksarkivet och alltså lätt tillgänglig.»

Det finns i ovanstående ett påpekande som är riktigt — efter vad som förevarit kunde det tydligen inte undgås — nämligen att editionen ifråga om fakta är otillförlitlig. Det intressanta

ligger emellertid inte i detta påpekande utan i den apologetiska konstfärdighet, varmed förf. visar att anmärkta förhållande egentligen saknar betydelse. Det sker på olika sätt, i olika omgångar, där samma tema varieras i ett slags halsbrytande crescendo.

Symptomatiskt för framställningen är att T. T. H. till en början strävar, så gott sig göra låter, att släta över den kritik som riktats mot editionen. Det framgår av denna kritik (se granskningen av åttonde delen, till vilken en gång för alla hänvisas) att översättningen av den franska originaltexten är grovt felaktig. En mängd framdragna exempel, vilka lätt skulle kunna ökas, visa riktigheten av detta påstående. Det brister alltså uppenbarligen i själva grundförutsättningen för att editionsverket skall kunna godtagas. Förf. karakteriserar översättningen såsom »ej alltid fullt tillfredsställande». Det är den enda och mycket lätta antydning om översättningens beskaffenhet: »ej alltid fullt» . . . , som liksom ad usum delphini utgår till Historisk Tidskrifts läsare. En lika lätt antydning göres om något som benämnes »tekniska brister» i utgivningsarbetet. Dessa ord dölja följande: i texten nämnda personer eller sakuppgifter kunna utan vidare av utg. utelämnas eller utbytas mot andra personer eller sakuppgifter; en relation av ett samtal arrangeras fritt som en dialog eller ett dramatiskt uppträde med repliker av de deltagande; personer kunna tilläggas yttranden, som de aldrig fällt eller som helt andra personer fällt; kortare eller längre uteslutningar, omstuvningar och andra korrumpingar av texten förekomma ofta och förstöra sammanhanget. Detta kallas som sagt »tekniska brister», ett originellt infall antydande vissa formella, tydligen inte alltför graverande svagheter. Vill man nämna saker vid deras rätta namn kallas det ren textförvanskning.

Men som om förf. strax ångrat även det lätta medgivandet av dessa svagheter, skyndar han framhålla att de »icke egentligen inverka på 'dagbokens' värde i dess väsentligaste egenskap», såsom »miljöskildring» — det lilla finurliga trick med en quaternio terminorum, som förf. här roar sig med, må få stå för hans räkning. Det skulle alltså ifråga om en s. k. miljöskildring inte ha någon nämnvärd betydelse, om vid återgivandet översättningen är felaktig, om stycken här och var klippts bort, om tillägg gjorts, fritt uppfunna av utg. Man frågar sig endast hur det då går med drottningens auktorskap. Spelar det verkligen ingen egentlig roll, om det är dagbokens ord och uttalanden som återges, eller om de ersatts med något annat? I själva verket är det här likgiltigt om det rör sig om en s. k. miljöskildring eller inte. Även för en sådan gäller tydligen, om den skall kunna erkännas som autentisk,

den primära fordran att den innehåller detsamma som källan. Editionens »väsentligaste egenskap» är att den inte stämmer med originalet. Hur kan den ändå behålla sitt värde?

Men förf. fortsätter att uppföra sitt konststycke fram till det sista mest akrobatiska momentet. För en källskrift med miljöskildringar till specialitet, en dagbok »av denna typ», dekreterar han, ligger inte det egentligen betydelsefulla i att ge ledning för fastställande av fakta, att meddela bestämda detaljuppgifter. Det kan därför inte vara så noga hur det förfares med detaljerna. Även här inställer sig en liten fråga: Vila inte dagbokens skildringar, de må nu kallas miljöskildringar eller ej, på faktiska uppgifter, relaterade händelser, utsagor etc.? Vad blir det av skildringen, om de enskildheter, varav den är sammansatt, äro oriktigt återgivna? Frågan må lämnas obesvarad. Konststycket är färdigt: delarna må var för sig vara misslyckade, det hela är dock ett lyckat verk. Man frestas att med en lätt ändring citera Tegnér's Hammarspik:

Falskt är vart särskilt stycke väl,
men samlingen för lyckas.

Skulle emellertid någon finnas, t. ex. en historisk forskare, som envetet fikar efter fakta — förf. tänker sig till slut en sådan möjlighet — hänvisar han honom med en glad gest till »originalhandskriften, vilken numera är deponerad på Riksarkivet och alltså lätt tillgänglig». Det är omtänksamt, snart sagt det enda tänkvärda som undsluppit förf. Det bästa som kan sägas om editionen är i själva verket att originalet, gudskelov, finns till hands. Har drottningens dagbok blivit »lätt tillgänglig», beror det inte, som förf. i början av sin framställning vill göra gällande, på den nu fullbordade utgåvan utan därpå att handskriften flyttats från det mera avlägsna Eriksberg till riksarkivet.

För att illustrera vad saken gäller må här ett enda exempel anföras, hämtat från dagbokens skildring under februari 1810 av konungens arbete med förslaget till en ny regeringsform och de i samband därmed stående kontrarevolutionära planerna på en statskupp.

Originaltexten (s. 523).

»Le B. d'armf. commença par persuader le Roi, lequel étant presque tout à fait rétabli, on pouvoit lui en parler, sans risquer qu'il fut agité, il ce mit de nouveaux à

Översättningen (del 8, s. 510).

»Kungen var nu fullt återställd från sin sjukdom, så att, sedan förslaget framlagts för honom och man övertalat honom att bifalla det, han kunde återtaga utarbetande av

L'ouvrage pour rediger le projet deja formé avant de la nouvelle forme du Gouvernement, et un discours qu'il devoit prononcer et qui devoit être applaudi par ceux qui étoit de ce partis, afin de chercher à degoutter le public de la forme actuelle du Gouvernement, les Messieurs qui étoit du Secret cherchoit tout les moyens pour naitre des difficulté dans la marche des affaires.»

ny regeringsform samt förbereda sitt tal till ständerna, vilket skulle hälsas med stormande bifall av de i saken invigda. Dessa sökte med alla medel ställa till oreda i förvaltningen för att göra allmänheten utledsen på den nuvarande konstitutionen.»

Vi ha här en miljöskildring i mindre skala eller, om inte ordet passar, en situationsbild, i varje fall en del av en sådan skildring, som visar oss den gamle, från sitt slaganfall i nov. 1809 tillfrisknande konungen i färd med att förbereda ett stort attentat mot 1809 års regeringsform, veterligen den enda insats att tala om Karl XIII som konstitutionell regent försökt sig på att utföra. Det ligger något rörande över bilden, som inte alls kommer fram i översättningen. Den gamle är »nästan» (presque) fullt återställd, så pass kry dock att man kan tala till honom utan risk för att han skall bli upprörd. En som talade med honom, och tydligen inte utan effekt, var Gustav Mauritz Armfelt. Men »vart tog baronen vägen?» kan man fråga med Fridas skald. Uppenbarligen försvann han i grevinnans fallucka, ty när man kommer till översättningen letar man förgäves efter Armfelt. Kungagunstlingen, konspiratören, kuppmakaren från Gustav III:s dagar som stöd och sakkunnig rådgivare åt den skröplige monarken i hans extralegala äventyr, det är dock en högtintressant figur, vars ferma expedierande förtar åtskilligt av den säregna charm, den »stämning» och »atmosfär», för att tala med förf., som vilar över den hovmiljö vi här få stifta bekantskap med.

Men utg. har en annan överraskning i beredskap, denna gång för omväxlings skull ett positivt bidrag till miljöns belysning. Det talas i originaltexten (dock inte i översättningen) om »det parti» som skulle understödja statskuppen, varpå det heter att de herrar, som voro invigda i hemligheten, på allt sätt sökte ställa till med svårigheter »dans la marche des affaires». Det sista översattes: »i förvaltningen», i sanning en högst märklig historisk upplysning, om den vore riktig, rörande de ifrågasvarande herrarnas, d. v. s. de gustavianska ledarnas, förhåvanden för att skapa den rätta jordmånen för statskuppen. Tyvärr måste den intressanta nyheten blankt avvisas. »La marche des affaires» kan på svenska inte bli annat än »ärendenas gång». De

ärenden, som här avses, äro givetvis, såsom av sammanhanget i dagboken också framgår, riksdagsärendena, ständernas förhandlingar, vilka gustavianerna genom allehanda obstruktionsförsök ansträngde sig att störa. Interpolationen är alltså inte mera lyckad än emendationen. Det finns ytterligare ett och annat i den franska texten, t. ex. uppgiften om arten av konungens skrivbordssysselsättning — en inte helt oviktig detalj — som man inte får reda på i översättningen. Men det må lämnas därhän.

Resultatet blir: inte en rad, knappt ett uttryck i originaltexten har riktigt återgivits; korrumperingen är total. Det vill mycket till för att trola bort slika korrumpingar — mångfaldiga motstycken till detta exempel återfinnas i granskningen av den åttonde delen, där det ansågs överflödigt medtaga. Men förf. är förfaren i konsten att mumla signierier: ej alltid fullt tillfredsställande . . . vissa tekniska brister . . . inverka egentligen ej på det väsentligaste . . . atmosfären . . . stämningen . . . korteligen sagt miljön . . . inga skarpa toner . . . fakta tillgängliga i riksarkivet.

Hur det kan gå en historiker, då han beger sig till riksarkivet för att få reda på fakta, ger oss det anförda exemplet också en vink om — så till vida är det inte valt alldeles på måfå. I ett nyligen utgivet arbete om 1810 års händelser läses följande: »Gustavianerna ansågo, att den gällande författningen, som de sökte bringa i vanrykte genom att med alla medel ställa till orede i förvaltningen (kurs av undertecknad), var felaktig och fördärvlig — — —». Vi återfinna alltså här den sensationella upplysningen att de gustavianska partikoryféerna drevo ofog i förvaltningen, så vitt känt för första gången i den historiska litteraturen, där den måhända kommer att fortsätta sin ankgång. I källförteckningen till sitt arbete uppger vår historiker att han begagnat såväl originaldagboken som editionen för 1810¹. Hur har då kalamiteten kunnat inträffa? Spontant har han knappast kommit på samma översättning som i editionen. Troligare är då att han använt denna som lexikon vid sidan av originalet, såvida inte detta senare endast fått tjäna som vacker skylt i källförteckningen². Anvisningen att originalhandskriften finns på riksarkivet är sålunda inte alltid till fyllest. Den bör nog kompletteras med ett uttryckligt förbud mot att medföra editionen, för all

¹ Einar Forssberg, Karl August, gustavianerna och 1809 års män, Helsingborg 1942, ss. 65, 118, 120.

² I en not (nr 224) till de ovan anförda raderna citeras endast editionen, s. 510.

säkerhets skull kanske också mot att företa luftbesök på detta ställe. Man kan inte vara nog förutseende. En utgåva är en utgåva med en förunderlig kraft att sprida ett sken av trovärdighet omkring sig.

Men det är på tiden att sluta denna eftergranskning. Den som sett, hur sida efter sida i originalet i förfuskat skick föres över i editionen, där det inte sällan vållar betydande svårighet att över huvud finna rätt på det stoff, som skall föreställas vara återgivet, blir inte duperad av det dimmiga tal om miljöskildringar och annat trams, varmed detta fuskverk försvaras eller ursäktas. I vilka dagböcker eller memoarer skulle inte vidsträckta partier kunna ges namn av sådana skildringar för att ostraffat upplåtas som övningsfält åt det vandaliserande godtycket! Vilka perspektiv öppna sig inte därmed för framtida urkundsutgivare! Den klåfingrige diletantan behöver ingalunda känna sig efter-satt. Fattar han blott den kallas »typ» han kastar sig över — och hur det skall gå till, därom har han numera blivit klart upplyst — alltid kan han räkna på förståelse, vad han så månne företa sig, åtminstone i Historisk Tidskrift av T. T. H. eller någon annan av samma källkritiska skola. När man tar del av dagboken — den äkta, inte den falska — kan man inte undgå lägga märke till drottningens bemödanden, av henne själv på olika sätt bestyrkta, att lämna så noggranna sakuppgifter som möjligt. Man får under intrycket härav en påtaglig erinran om det som för en granskare alltid är en ofrånkomlig skyldighet: att framför allt slå vakt om verket, om *drottningens* dagbok. Men förf. ser inte saken så. Han föredrar att framför allt slå vakt om *grevinnans*.

Det mest storstilade uttrycket för denna vakthållning möter man i den tirad, varmed förf. avslutar sin anmälan. »Svensk historisk vetenskap och hela den kulturintresserade svenska allmänheten», säges det här, äga »all anledning att vara grevinnan af Klercker djupt tacksamma för den . . . betydelsefulla insats, som nu bragts till sitt slut.» Den historiska vetenskapen . . . På dennas vägnar framföres alltså tacksägelsen, in amplissima forma. En fråga som gör sig själv kan inte tillbakahållas: Var finns fullmakten? Det kan endast konstateras, att detta »djupa» tack för den »betydelsefulla» insatsen förmedlats av en facktidsskrift, Historisk Tidskrift.

Det har stundom, på senare tid allt oftare, talats om två skilda skolor i svensk historisk forskning. Den ena av dessa skolor, som ansetts stå Historisk Tidskrift nära, har beskyllts för att brista i vetenskapligt tänkande, metodiskt grepp och kritisk inställning till källorna. Mången har funnit detta tal förhastat, be-

skyllningarna obevisade. När man tagit del av det vetenskapliga tänkesätt och den källkritiska uppfattning, som genomgå T. T. H:s lilla men mycket upplysande anmälan av drottningens dagbok, frestas man nästan tro att den enkom tillkommit i avsikt att presteras det avgörande beviset för att ifrågavarande beskyllningar inte varit grundlösa. Var detta avsikten, måste det erkännas att intet medel kunnat vara mera ändamålsenligt.

Axel Brusewitz.
